

На правах рукопису

ЧЕКРИГІНА ВІРА АНАТОЛІЇВНА

ТИПИ ТА ФУНКЦІЇ ПОВТОРНОЇ НОМІНАЦІЇ В РОСІЙСЬКІЙ
МОВІ (КОМУНІКАТИВНО-СТИЛЬОВИЙ АСПЕКТ)

Автореферат дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата філологічних наук

10.02.01 – російська мова

Дніпропетровськ

1993

AB 27290

Робота виконана на кафедрі російської мови Дніпропетровського державного університету.

Науковий керівник - кандидат філологічних наук,
доцент ПРИСТАЙКО Т.С.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук,
професор ТАРАСОВ Л.Ф.
кандидат філологічних наук,
доцент ШАШКІНА Н.І.

Провідна установа - Запорізький державний університет

Захист відбудеться *24 травня* 1993 року о *10* годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.053.24.04
по захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора
філологічних наук Дніпропетровського державного університету
за адресою: 320625, МСП, м. Дніпропетровськ, пр. Гагаріна,
72, університет, філологічний факультет, аудиторія 804.

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00803125 (J)

Дисертацію можна ознайомитися у науковій бібліотеці
Дніпропетровського державного університету.

Автореферат розіслано *22 квітня* 1993 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
професор

КОЛОМІЄЦЬ М.П.

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

Дисертація, що реферується, присвячена дослідженню типів та функцій повторної номінації в різностильових текстах.

Сучасний етап розвитку мовознавства характеризується пильною увагою дослідників до лінгвістики тексту, а саме, до функціональної стилістики, до проблем будови текстів різної стильової належності, до використання засобів, що сприяють стильовій диференціації.

Опрацьовуючи теорію функціонального стилю, лінгвісти відзначають, що тексти визначених функціональних стилів та жанрів/типів відрізняються характерними рисами, релевантними саме для них, мовленнєвими засобами, актуальними для обраного стильового різновиду.

Однією з таких характерних рис, що, з одного боку, сприяє стильовій диференціації, з іншого, має на меті когезію (зв'язок між тематично, денотативно співвіднесеними словами, між реченнями та частинами тексту), є номінація – одиниця семантичної організації тексту у денотативному аспекті, яка зв'язує мовний елемент з позамовним об'єктом.

Для дослідження нами обрано один з видів неавтономної (синтагматично обумовленої – за класифікацією В.Г.Гака) номінації – повторна номінація, при якій здійснюється найменшання денотату, що вже має в даному контексті ім'я.

Актуальність обраної теми полягає в тому, що, з нашої точки зору, повторна номінація до останнього часу не отримала достатньої комплексної розробки в аспекті функціональної стилістики. Існуючі досліди стосуються переважно привагних питань функціонування повторних номінатів.

Дана робота містить, по суті, першу спробу різнобічного розгляду реалізації і функціонування повторної номінації в текстах "полярних" функціональних стилів – літературно-художнього і наукового, а також аналіз перейменування як компоненту когезії текстів різної стильової належності.

Основною метою даної дисертації є установлення закономірностей функціонування повторної номінації в різностильових текстах.

Названа мета передбачає вирішення таких часткових задач:

1. Виділити з текстів різної стильової належності системи повторного найменування об'єктів.
2. Дослідити референтні та семантичні опозиції, що виникають в процесі перейменування.
3. Розглянути мовні та позамовні фактори, що впливають на виникнення повторної номінації.
4. Описати засоби реалізації повторної номінації в різностильових текстах.
5. Виявити функції перейменування об'єктів в текстах визначених стильових різновидів.

Новина реферуємої дисертації міститься в тому, що тут зроблено комплексний аналіз лінгвістичних засобів реалізації повторної номінації за численними семантичними та структурними параметрами, а також опрацьована теорія функцій перейменування.

На захист виносяться такі положення:

1. Розуміння повторної номінації як засобу когезії тексту і як засобу стильової диференціації.
2. Запропонована класифікація структурних та семантичних параметрів та прийомів реалізації перейменування в різностильових текстах.

3. Визначені в дисертації функції повторної номінації.

Теоретична цінність даної роботи полягає в різноаспектному дослідженні процесу перейменування й установленні закономірностей функціонування повторної номінації в текстах різної стильової належності, що дає підставу розглядати повторну номінацію як елемент абстрактної текстової моделі, емічного літературно-художнього та наукового тексту.

Матеріал дисертації може бути використаним при подальшому дослідженні функціональних стилів мовлення, а також деяких аспектів теорії номінації і нерозривно зв'язаної з нею теорії референції. Використання одержаних результатів можливо в гуманітарних вузах при вивченні лексикології та стилістики сучасної російської мови, в спецкурсах і спецсемінарах з окремого функціонального стилю.

Методи досліджу. В основі дослідження лежить порівняльно-описовий метод (передбачає спостереження, порівняння, опис, узагальнювання) з елементами компонентного аналізу.

Джерелом фактичного матеріалу стали тексти "полярних"

функціональних стилів - художнього, що представлений прозаїчними (І.Ільф та Є. Петров, М.Булгаков, В.Войнович) та поетичними (О.Пушкін, Б.Пастернак, М.Цветаєва, О.Мандельштам, Й.Бродський, Б.Окуджава) жанрами, і наукового (монографії з металургії).

Обсяг фактичного матеріалу - близько 900 повторних номінатів.

Апробація результатів роботи.

Результати дисертаційного дослідження викладені в опублікованих роботах автора, а також обговорювались на підсумкових наукових конференціях Дніпропетровського державного університету у 1990 та 1992 роках.

Структура та обсяг роботи.

Дисертація, що реферується, складається із вступу, трьох розділів основної частини, висновків та додатків. У вступі сформульовані основні задачі, мета, актуальність дослідження. В першому розділі "Повторна номінація в комунікативно-семантичному аспекті" розглядається функціонування терміну "повторна номінація в сучасній лінгвістичній літературі, аналізуються фактори, що впливають на виникнення повторної номінації, а також референтні та семантичні опозиції повторних номінативних одиниць. Другий розділ "Засоби реалізації та функції повторної номінації в художньому тексті" присвячений аналізу засобів реалізації повторної номінації на різноманітних мовних рівнях, опису деяких особливостей синтаксичного функціонування повторних номінатів в художньому тексті, а також розгляду функцій перейменування. Третій розділ "Специфіка перейменування у сфері спеціальної комунікації" висвітлює прийоми і деякі засоби введення повторних номінативних одиниць у спеціальний текст, а також містить дослідження функцій перейменування у сфері спеціальної комунікації.

Обсяг дисертації без бібліографії та додатків складає 132 сторінки друкованого тексту. Бібліографія містить 269 назв. В додатках надані структурні різновиди систем перейменування.

Основний зміст роботи.

Сучасна лінгвістична література неоднаково інтерпретує явище перейменування, що надалі йменуватиметься повторною номінацією (прийнята аббревіатура - ПН). В.Г.Гак вважає ПН найме-

нуванням вже означеного в даному контексті денотату. З погляду А.Ф.Журавльова, процес перейменування слід розглядати як вторинну номінацію. Іншу концепцію вторинної номінації пропонує В.Н.Телія, яка розуміє цей різновид найменування як використання засобів, що вже існують в мові, в новій для них функції позначання.

Ономасіологічна концепція, висунута А.Ф.Журавльовим, не передбачає виявлення процесу вторинної номінації (як його розуміє В.Н.Телія). В.Н.Телія та В.Г.Гак, розглядаючи процес номінації в семасіологічному аспекті, аналізуючи семантичні кореляції, що виникають в процесі повторного/вторинного найменування, детально і різнобічно визначають ієрархію типів номінації в мові та мовленні.

Явища повторної та вторинної номінації, з нашої точки зору, слід розглядати передусім в семасіологічному аспекті, оскільки це надає можливість дослідити глибинні семантичні процеси, що протікають при первинному, вторинному та повторному найменуванні. Повторна та вторинна номінація відмінні генетично, відрізняються сферами функціонування, до того ж здійснюється взаємопроникнення процесів, а саме, використання вторинних номінативних одиниць як повторних і вихід повторних номінативів вторинної семантики за межі тексту, функціонування їх у мові, кодифікація узусом.

Повторна номінація протилежна вторинній в аспекті референції. При вторинній номінації змінюється позначаємий даним мовним елементом об'єкт; при повторній номінації постійний денотат має декілька номінативів. В процесі вторинної номінації на рівні мовної системи актуалізується сигніфікат і сигніфікативне значення. Сигніфікативне значення первинного номінату є обов'язковим елементом аналогічної категорії вторинного найменування, оскільки мотивує виникнення останнього. В процесі повторної номінації денотативне значення повторної номінативної одиниці (прийнята абрєвіатура - ПНО) детермінується, по суті, собою, через абстрактний характер первинного імені. Первинний номінат має потенціальний набір денотативних значень, що реалізуються в тексті та маніфестують необхідну в даному контексті ознаку денотату.

В зв'язку з цим необхідно визначити обсяг поняття "пов-

торна номінація". Ми вважаємо, перейменуванню підлегли як прості денотати, позначені системними одиницями (лексемами, словосполученнями), так і складні, що співвідносяться з подіями, ситуаціями, станом, процесами та вводяться засобами комунікативної належності (реченнями, фрагментами тексту).

Характеризуючи різноманітні види номінації, прийнято відзначати діалектичну єдність двох аспектів – динамічного (позначання процесу найменування) і статичного (результат процесу, ім'я об'єкту). Це безумовно стосується і повторної номінації. Але існує ознака, що відрізняє ПН від усіх останніх типів номінації: процес нового найменування денотату повністю обумовлений актом комунікації, мовленнєвою будовою, текстом. ПНО не може існувати поза експліцитним чи імпліцитним контекстом, в якому функціонує первинний номінат. ПН є одним з основних факторів утворення тексту, оскільки поєднує усі інші характеристики об'єкту.

Повторна номінація в тексті будь-якого функціонального стилю виникає завдяки таким факторам: прямо суб'єктивному (фактор автору тексту), посередньо суб'єктивному (фактор адресату тексту) та об'єктивному (фактор мови, стилю, жанру твору). Під впливом названих факторів цілком знімається випадковість ознаки, по якій здійснюється нове найменування. Повторні номінативні одиниці як різновид мовленнєвих номінатів завжди мотивовані, тому що при комунікативно спрямованому освоєнні денотату останній одержує актуальну в даному мовленнєвому відтинку форму.

ПНО може бути стандартною або нестандартною (з позиції об'єктивного фактору), передбаченою або непередбаченою (з позиції посередньо суб'єктивного та об'єктивного факторів), але обов'язково строго мотивованою.

Відрізняється міра впливу названих факторів при створенні ПН-ланцюжків в текстах різної належності: в літературно-художньому тексті домінує прямо суб'єктивний фактор, бо в позначанні об'єкту автор керується передусім особистою думкою; в науковому тексті специфіку перейменування насамперед обумовлює об'єктивний фактор, оскільки виконання вимог, що ставляться до засобів спеціальної комунікації, можливо лише при умові використання кодифікованих даною галуззю мовних одиниць і додержання ємлічної моделі спеціального тексту.

Окрім загальних факторів, в рамках визначного функціонального стилю на породження ПН впливають приватні, властиві тільки обраному стильовому різновиду фактори. В літературно-художньому тексті таким є фактор конотації, в науковому – фактор термінологічної відповідності.

Повторна номінація як суто мовленнєве явище репрезентує в тексті денотат і реалізує денотативне значення, що відповідає комунікативному завданню перейменування – максимально повна, різноаспектна характеристика об'єкту.

Структура систем перейменування є однією з суттєвих відзнак текстів, що належать до різних функціональних стилів. В художньому тексті номінативні ланцюжки починаються переважно власним ім'ям, бо такий текст "антропоцентричний". Можливості ПН в "доусвідомлюванні" денотату, первинно позначеного таким чином, обмежені саме обсягом тексту. Текст художнього стилю характеризується багаторівневими системами ПНО, їх розгалуженою будовою. Тут виділяються повторні номінати першого порядку (носії нової інформації про об'єкт) і ПНО другого порядку, що поширюють семи, надані ПНО першого порядку. В системах перейменування художнього тексту існують референтні (омота парореферентні номінати) та семантичні (експліцитні/імпліцитно введені семи; позитивні/альтернативні/негативні семи) опозиції. Повторні номінати в художньому тексті відіграють важливу роль при виявленні ідейного змісту та проблематики твору.

В спеціальному тексті картину перейменування визначає термінологічна система даної галузі, бо основна частина об'єктів описання тут позначається термінами. В зв'язку з неможливістю вільно-асоціативних номінацій в засобах спеціальної комунікації тут функціонують переважно двох – трьохелементні ряди повторних номінатів. Існують і більш складні будови, але усі їх компоненти є трансорфмами первинного номінату. Вимога точності подання інформації детермінує відсутність номінацій, введених імпліцитно, а також альтернативних та негативних. В науковому тексті можливо лише експліцитне введення позитивних сем, які репрезентують постійні характеристики денотату. Суттєва відзнака спеціального тексту від художнього міститься в більшій можливості модифікації вихідного найменування вже наявними засобами.

Тексти різних функціональних стилів мають приватний набір прийомів та засобів реалізації повторної номінації, притаманних тільки визначеному стильовому різновиду.

В художньому тексті нами виділено такі рівні реалізації ПН: лексичний, лексико-синтаксичний, синтаксичний, словотворчий. Існують також багаторівневі модифікації одиниць перейменування, але про такі проміжні рівні можна сказати, що їх природа детермінована ідустриєм, і кожний подібний випадок слід розглядати окремо.

Лексичний рівень. Субституція вихідного найменування в тексті художнього стилю на лексичному рівні реалізується такими основними засобами:

контекстуальна синонімія, про яку слід відзначити, що контекстуальні синоніми можуть містити у семному наборі загальні елементи, що реалізуватимуть синонімічний потенціал у відповідному текстовому колі: "...иностронец покосився на них (редактора й поета - В.Ч.) - ...чуть улыбувшись испугу динтуриста - ...продолжал иноземец" (М.Булгаков; далі - МБ);

узвально синонімія: путешественники - путники, хозяин - владелец (І.Гільф та Є.Петров; далі - ІІ); собака - пес (МБ);

функціонально-контекстуальна номінація: Остап Бендер - пешеход, гость, докладчик, художник, гроссмейстер (ІІІ);

контекстуальна гіперо-/гіпонімія: "Кто - чтец? Старик? Атлет? // Солдат? Ни черт, ни лиц, // Ни лет. Скелет, раз нет // Лица..." (М.Цветаева; далі - МЦ);

узвально гіперо-/гіпонімія: попугай - птица, кофточка - наряд, автомобиль - машина (ІІІ);

антонімія або номінація з негативною семантикою: "...наш герой, кто б ни был он, // Уж верно был не Грандисон" (О.Пушкін; далі - ОП).

Лексико-синтаксичний рівень. Лексико-синтаксичні модифікації вихідного номінату мають широкі можливості семантичного та структурного варіювання останнього. В нашій роботі аналізуються одиниці, що не належать до комунікативної сфери, а саме, лексеми та словосполучення.

І. При субституції лексеми словосполученням повторний номінат в більшості випадків має вигляд перифрази:

а) образно-метафорично: судьба - разносчица даров (Б.Окуджава; далі - БО); душа - пленница лет (Б.Настерняк; далі - БН);

б) дефініційно, що позначає постійну характеристику денотату:

официант - работник нарпита, книжечка - маленький блокнотик (ІІ);
 в) дефініційно, що позначає перемінну характеристику денотату:
воскресенье - музейний день, кинохронікери - ночные посетители
 (ІІ).

2. При субституції словосполучення словосполученням нами виявлено такі характерні моделі:

а) заміна субстантивно-субстантивного словосполучення аналогічним за структурою: читатели газет - жеватели минут, глотатели пустот, хвататели минут (МЦ);

б) заміна ад'єктивно-субстантивного словосполучення аналогічним за структурою: готическая кровать - средневековое ложе, оскорбительные замечания - сатирические упражнения (ІІ);

в) заміна субстантивно-субстантивного словосполучення ад'єктивно-субстантивним: рыжеватая голова - венец волос - золотой серп (МБ); богиня моря - грозная Афина (ОМ).

За семантикою субституція словосполучення словосполученням не відрізняється від субституції попереднього типу: І в цьому випадку словосполучення є перифразами.

Словотворчий рівень. Найбільш характерними прийомами повторної номінації на словотворчому рівні є:

а) повторний номінат - складне слово, утворене з'єднанням двох самостійних номінатів даного денотату: Трубецкой - Ляпис - Трубецкой-Ляпис (ІІ); гусар - схимник - гусар-схимник (ІІ); красивый - тянутый - красавец-тяпнутый (МБ);

б) повторний номінат - стягнення, що для художнього тексту цілком малохарактерно, але регулярно використання цього прийому можливо при умові особливої жанрово-стильової специфіки твору: в романі В.Войновича основу мови громадян "Москорепа" - "московской коммунистической республики" - складають компресивні лексеми (предкомоб - предприятие коммунистического обслуживания, меобскоп - места общественного скопления і т.і.). Очевидно, що мовні засоби виконують екстралінгвістичну задачу, відбиваючи модель "стягнутої" свідомості.

Аналіз синтаксичного функціонування повторної номінації в художньому тексті передбачає дослідження двох аспектів: реалізація повторної номінації на синтаксичному рівні та взаємовідносини ПН з іншими видами текстової номінації, а саме, з предикатною та вокативною.

Повторна номінація на синтаксичному рівні реалізується

двома основними прийомами: утинання вихідної багатокomпонентної структури та займенникова референція.

Утинання вихідної структури має такі різновиди:

- а) утинання вихідного найменування – власного імені: "Поет Иван Николаевич Понырев, пишущий под псевдонимом Бездомный... – Иван Николаевич – Иван – Бездомный" (МБ);
- б) утинання описової частини вихідного найменування: "Леонид Крєевич Шервинский, бывшего лейб-гвардии уландского полка поручик, а ныне адъютант в штабе князя Белорукова... – Шервинский" (МБ);
- в) метонімічна номінація: "...репродукция с картины Беклина "Остров мертвых"... – что творилось в этой части острова мертвых" (П).

Універсальним прийомом повторної номінації в художньому тексті на синтаксичному рівні є займенникова референція. Повторні номінації-займенники виконують функцію актуалізаторів вихідного найменування. Для ототожнення денотату у випадках займенникової референції завжди необхідний контекст, найближче коло актуалізатору, завдяки чому займенникові субститути функціонують перебільшено як різновид спряженої номінації. Анафоричне повторне найменування не завжди веде до референтної тожності з вихідною номінативною одиницею. Тут можливі такі семантичні опозиції:

тотожність: "Андрей взял хрустнувший запечатанный конверт. Это был обыкновенный почтовый конверт..." (А. та Б. Стругацькі; далі – БС);

антиномія: "...на Патриарших прудах появилось двое граждан. Первый из них был маленького роста, упитан, лыс... Второй – плечистый, рыжеватый, вихрастый молодой человек" (МБ);

неповна тотожність: "Им (пешеходам – В.Ч.) разрешают переходить улицы на перекрестках, то есть именно в тех местах, где движение сильнее всего" (П).

Розглядаючи типологічні класи денотатів, має сенс виділити такі різновиди:

а) анафоричний займенник перейменує об'єкт-/особу/, /предмет/: "Во сне я слышал крик, и он..." (БП);

б) перейменування кваліфікативної характеристики об'єкту: "...кот поступил как всякий, кого изгоняют из трамвая, но кому ехать-то все-таки надо" (МБ).

У потенціалі анафоричних номінатів закладено переймену-

вання кількісних, просторових, часових ознак об'єкту.

Структура анафоричних номінацій має два різновиди:

- а) ПНО – одинична займенникова лексема: "И ты, Мари, не покладая рук..." (Й.Бродський; далі – ЙБ);
- б) займенникова лексема в сполученні з елементами Іншої частини-номовної належності: "Цвета Времени – Плащ... Плащ тот пышен и пылен..." (МЦ).

Розгляд синтаксичного функціонування повторної номінації не буде повним без аналізу взаємодії ПН з Іншими типами текстової номінації, конкретно, – з предикатною та вокативною. Дослідження фактичного матеріалу дає підставу так класифікувати повторно-предикатні структури:

- а) ПНО вводиться за допомогою експліцитного буттєвого дієслова: "Двести рублей... было для Элочки оскорблением" (П);
- б) експліцитний предикат виражений дієсловом з загальним значенням називання або його семантичним еквівалентом: "Звали молодого человека Остап Бендер" (П);
- в) повторний номінат – прикладка: "И тесные дома – зубов молочных ряд – // На деснах старческих как близнецы стоят" (ОМ);
- г) повторний номінат – частина складеного іменного присудка: "Их родина – дремучий лес Тайгега, // Их пища – время, междуница, мята" (ОМ);
- д) повторно-предикатні номінації мають вигляд компаративу: "И поезд метет по перронам // Глухой многогорбой пургой" (БП).

Повторно-вокативні номінації можна кваліфікувати як опосередково-авторські (на відміну від безпосередньо авторських, коли об'єкт одержує найменування "без участі" персонажу). Повторна номінація-звертання реалізується повністю або частково наведеним первинним номінатом– ім'ям власним; ім'ям власним, поєднаним з атрибутом-епітетом; ім'ям власним, поєднаним з апелятивом; автономним апелятивом; дейктичним займенником.

Повторна номінація в художньому тексті є поліфункціональним утворенням. Головними ми вважаємо три функції: функцію стильової диференціації, текстотворчу та конотативну. Специфічною належністю повторної номінації художнього тексту є конотативна функція.

Реалізація конотативної функції перш за все орієнтована на комунікативну установку тексту, оскільки формування конотативного підтексту детерміновано прямо та посередньо суб'єктивними факторами.

Кореферентність, взаємообумовленість, генетична однорідність ПНО надають, з нашої точки зору, можливість кваліфікувати конотацію повторної номінації в художньому тексті як польову категорію. Сукупність конотацій ПНО літературно-художнього тексту утворює конотативне поле – сумарний результат реалізацій перейменувань, який має образну, емоційну, оцінну маркірованість та відображує суб'єктивно-авторську точку зору на об'єкт, нарешті, естетично впливає на адресат тексту. Конотативні поля, що виникають в системах перейменувань різних об'єктів, взаємодіють один з одним і з іншими конотативними одиницями, внаслідок чого створюється єдине конотативне поле даного твору.

Функція стильової диференціації ПН міститься у необмежених можливостях відносно перейменування денотату, у використанні ПНО, зв'язаних з об'єктом вільно-асоціативно, а також оказіоналізмів, тропів, вокативів.

Текстотворча функція повторної номінації проявляється у постійному функціонуванні в тексті номінацій одного денотату, що обумовлює єдність тексту. Слід відзначити, що послідовність введення ПНО у художній текст обумовлена авторською думкою, тому її закономірності можна розглядати в рамках одного твору і – поширено – ідіостилію.

Специфіка перейменування об'єкту в спеціальному тексті така, що, аналізуючи засоби та прийоми повторної номінації, ми відмовились від прийнятої для розгляду повторних номінатив художнього тексту "рівневої схеми", оскільки "чистий" рівень тут виділити практично неможливо: і лексичні, і лексико-синтаксичні ПНО так чи інакше передбачають словотворчі модифікації. В даному розділі запропонована схема, яка враховує названий фактор.

У спеціальному тексті ми визначаємо такі різновиди субституції вихідного найменування:

І. Субституція лексеми лексемю:

а) заміна простого слова простим словом включає термінологічні дублети – іншомовні еквіваленти: дом – скрап (Машини и агрегаты металлургических заводов, т. I; далі – МММЗ-І/2,3), опрокидывание – кантование (МММЗ-І); термінологічні дублети – уточнюючі номінати: наклеп – упрочнение, рама – затяжка (МММЗ-І);

гіперо-/гіпонімічні субститути: флюс - известняк, полоса - заготовка, профиль (ММЗ-1);

термінологічні варіанти: резка - резание, деформация - деформирование (ММЗ-2);

б) заміна простого слова складним словом передбачає термінологічні дублети - складні терміни; засіб утворення таких ПНО - складання функціонуючих в тексті простих термінів-лексем, які співвідносяться як термінологічні дублети: заборщик - усреднитель - усреднитель-заборщик (ММЗ-1); питатель - укладчик - питатель-укладчик (ММЗ-3).

2. Субституція лексеми словосполученням має такі різновиди:

а) субституція лексеми субстантивно-субстантивним словосполученням, наслідком чого є реалізація термінологічної дублетності: вытяжка - деформация в длину, прокатка - деформация металла (ММЗ-2);

б) заміна лексеми ад'єктивно-субстантивним словосполученням. Останнє в більшості випадків має вигляд термінологічного дублету (балансир - уравнительная траверса (ММЗ-2), поддон - поворотная платформа (ММЗ-2)) або дефініції (бутары - вращающиеся дырчатые барабаны (ММЗ-1)). ПНО-субститути, на свою чергу, модифікуються синтаксичним утинанням атрибутивного компоненту, внаслідок чого в тексті функціонує залишкова родова лексема (траверса, платформа, барабан).

3. Заміна словосполучення лексемою.

Словосполучення в більшості випадків є складним терміном. Субститут-лексема може бути:

термінологічним варіантом: прессование в пакеты - пакетирование, вибрационный грохот - виброгрохот (ММЗ-1), бетонитовая глина - бетонит (ММЗ-3);

термінологічним дублетом: самоходная тележка с рольгангом - рольганг-тележка (ММЗ-2);

аббревіатурою: трубопрокатные агрегаты - ТПА (ММЗ-3);

гіперонімом: отделение перелива - отделение (ММЗ-1);

уточнюючим номінатом: материал электродов - графит (ММЗ-1).

4. Заміна словосполучення словосполученням.

Слід відзначити, що цей прийом не є типовим для загальної картини ПН у сфері спеціальної комунікації, оскільки спеціальний текст частіше використовує засоби мінімальної струк-

тури. Існує заміна субстантивно-субстантивних та ад'єктивно-субстантивних словосполучень аналогічними за будовою, а також субституція субстантивно-субстантивних ад'єктивно-субстантивними і зворотня.

Словосполучення-субститут може бути:

- а) термінологічним варіантом: машини для упаковки рудових - упаковочные машины (ММЗ-3), дуговая электросталеплавильная печь - дуговая электропечь (ММЗ-1), крановая завалочная машина - мульдозавалочный кран (ММЗ-1);
- б) термінологічним дублетом: подрешетный продукт - коксовая мелочь, момент инерции - суммарный маховой момент (ММЗ-1);
- в) дефініцією: захват металла валками - втягивание металла в зев валков (ММЗ-1).

При функціонуванні в реальному тексті субституція вихідною номінату здійснюється за допомогою двох основних прийомів: утинання вихідної багатокомпонентної структури та займенникової референції.

Утинання вихідної багатокомпонентної структури передбачає перейменування об'єкту опорним диференціюючим компонентом початкового найменування (гіперонімом).

У сфері спеціальної комунікації широко розповсюджена анафорична референція.

По типу лексичного компоненту анафоричні номінати бувають:

- а) в залишковою субстантивною лексею-гіперонімом: валковый (дисковый) грохот - такой грохот (ММЗ-2);
- б) в новим (відносно антецеденту) лексичним компонентом: для более глубокого рафинирования металлов - для этой цели (ММЗ-3);
- в) в нульовим значимим лексичним компонентом: "Поддержание постоянного напряжения клетки поддерживает жесткость клетки, что обеспечивает..." (ММЗ-3).

За структурою анафоричні субститути класифікуються таким чином:

- а) анафоричний субститут не має субстантивного компоненту: "...корпус колеса выполняется чугуном, и на него насаживается стальной бандаж" (ММЗ-2);
- б) анафоричний субститут в складі з субстантивним компонентом: блком прямоугольного сечения - такие блком (ММЗ-1).

По типу семантичних опозицій первинного номінату-антецеденту І ПНО-анафоричного субституту останній додержує:

- а) Відносини тотожності: "...полный двухходовой винт перемещается с определенной скоростью. Одновременно с этим..." (ММЗ-2);
 б) Відносини подібності: краны грузоподъемностью 630-90/16 т - краны такой грузоподъемности (ММЗ-2);
 в) Відносини часткової контрадикторності: "...стальной лом, раскислители и другие металлодобавки" (ММЗ-1).

В процесі перейменування анафоричні займенники заміщують найменування об'єкту (предмета, речовини, параметра); процесу, позначеного як ціле; атрибутивну характеристику об'єкту; просторові, причинні, кількісні показники.

В системах спеціальної комунікації, поряд з анафоричними актуалізаторами, часто вживаються ад'єктивні та нумеративні.

Введення повторних номінативів у спеціальний текст досліджується нами в аспекті взаємодії повторної та предикатної номінації, бо саме повторно-предикатні структури, за даними фактичного матеріалу, найбільш розповсюжені у сфері спеціальної комунікації. Ми пропонуємо таку таксономію засобів введення:

- а) вихідний та повторний номінати - актанти буттєвого речення: "Горн секционный представляет собой трехпролетную металлоконструкцию" (ММЗ-1) -

$$H_O^И - П - H_I^B \text{ *}$$

- б) номінативна пара функціонує як підмет та іменна частина складеного присудка в буттєвих реченнях з імпліцитним предикатом: "...контролирующая аппаратура - командоаппараты и указатели натяжения канатов" (ММЗ-1) -

$$H_O^И - /П/ - H_I^И \text{ або } H_I^И - /П/ - H_O^И$$

- в) вихідний та повторний номінати - актанти в реченні, де функцію присудка виконує дієслово з загальним значенням називання: "Эти машины называют также штемдельными машинами" (ММЗ-3) -

$$H_I^B - П - H_O^T$$

* H_O - вихідний номінат, H_I - повторний номінат, П - предикат, верхній Індекс - Ініціал Відмінку.

г) повторні номінації суть прикладки: "Окалиноломатель - изгибатель полосы - предназначен для..." (ММЗ-3) -

$$H_O^H - H_I^H - /H/$$

Універсальним прийомом введення ПНО-прикладок є введення останніх "у дужках": інертний газ (аргон), шарик (клапан) і т.і. Загальна схема цього засобу введення така:

$$H_O (H_I) \text{ або } H_I (H_O)$$

Як відзначалося вище, ПН в різностильових текстах виконує специфічні, притаманні саме обраній функціонально-стильовій системі функції. Для наукового тексту це термінологічна функція. Спеціальний текст побудовано таким чином, що найменування об'єкту здійснюється одиницями, оптимально диференціюючими денотат. Наданий аналіз дає можливість визначити такі шляхи реалізації термінологічної функції:

- а) термінологічні варіанти, кодифіковані даною терміно-системою, що створені з наявних елементів;
- б) термінологізація одиниць іншої стратифікаційної належності.

Функція стильової диференціації ПН в спеціальному тексті виявляється у використанні термінологічних одиниць, спряженому введенні двох номінацій, відсутності розгалужених систем ПНО, а також конотативних одиниць та одиниць інших стилістичних реєстрів, тропів.

ПН є одним з основних засобів інтеграції наукового тексту. Лінійність, послідовність ПН-ланцюжків відповідає вимозі стабільності будови та стандартизованої композиції останнього.

Функція редукції тексту виявляється у використанні різноманітних трансформ та субститутів як ПНО, оскільки можливості перейменування одного денотату у спеціальному тексті обмежені.

Висновки.

Повторна номінація відрізняється від інших різновидів номінації суто мовленнєвим генезисом: вона може існувати тільки при умові наявності предтексту з первинним позначенням денотату.

На виникнення повторної номінації впливають загальні (прямо суб'єктивний, посередньо суб'єктивний, об'єктивний) та приватні (для художнього тексту - конотативний, для наукового - термінологічний) фактори.

Повторна номінація репрезентує денотат і реалізує денотативне значення.

В художньому тексті система ПНЮ має розгалужену будову, в спеціальному - лінійну.

В художньому тексті можливе рівневе дослідження засобів перейменування об'єкту; в спеціальному виділення "чистих" рівнів неможливо, бо більша частина повторних номінатів в ньому - трансформи.

Дослідження засобів введення повторних номінатів у тексти різноманітної стильової належності на перший план висуває функціонування ПНЮ у нереферентному вживанні - повторно-предикатних номінатів.

Апарат ПН в текстах різної стильової належності передбачає використання анафоричної номінації - найбільш продуктивного засобу перейменування, що допускає різноманітні модифікації вихідного номінату.

Повторна номінація є поліфункціональним утворенням. Загальні функції ПН - функції інтеграції тексту та стильової диференціації; приватні - для художнього тексту - конотативна, для наукового - термінологічна.

Запропонована схема аналізу повторної номінації надає можливість розглянути широкий спектр проблем (від ідейного змісту до лінгвістичної техніки), дослідити загальні та часткові закономірності функціонування ПН в текстах різної стильової належності.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях:

1. Повторная номинация в сфере специальной коммуникации // Системы специальной коммуникации в современном русском языке. Днепропетровск, 1990.
2. Повторная номинация как функционально-конструктивный компонент художественного текста // Семантические и коммуникативные категории художественного текста. Ереван, 1990.
3. Про терміни "повторна номінація" та "вторинна номінація" в науковій літературі // Теорія та прагматика термінологічної лексики. Київ НМК ВО, 1991.

1955.030

115500

